

A legyek ura vagy Summerhill

(William Golding és Alexander Sutherland Neill
elmaradt vitája)

Élveztem megjegyzéseidet A legyek urával kapcsolatban. Szeretnék hozzátenni valamit... válaszodhoz. Nemrégén egy nagyobb tanári összejövetelen valaki megkérdezte, hogy mit gondolok „A legyek uráról”. Azt mondtam, mindig is az egyik kedvenc könyvem volt, és azután hozzátettem: „Természetesen tudni kell, hogy mindez fikció”. Ez meglepte az embereket, mert valóságosnak vélték a történetet. Azután azt mondtam, amiről azt gondolom, hogy igaz: Goldingnak nagyon kevés közvetlen ismerete van mind a gyerekekről, mind az ún. primitív népekről.

(John Holt levele Neillnek, 1968)¹

Az amerikai Redbook magazin² 1963 végén beszélgetést szeretett volna összehozni két, akkoriban híres angol ember között, két író-tanár között, akik a gyerekekkel kapcsolatban nagyon ellentétes nézeteket vallottak. A beszélgetés egyik szereplője az 1911-ben született William Golding lett volna, aki 1954-ben megjelent *A legyek ura* című regényével vált híressé, másikuk az 1883-ban született A. S. Neill, a summerhilli reform magániskola megalapítója. Az iskolát ebben az időben kapta fel a világhír.³ A beszélgetés tervéről Neill egy leveléből értesülhetünk:

„...az amerikai Redbook magazin azt kérdezte tőlem, hajlandó lennék-e egy beszélgetésre William Goldinggal. Találkoznom kell vele a jövő héten. ... Azt hallottam, Golding abban hisz, hogy a gyerekek rossznak születnek, és ezért fegyelmezni kell őket, hogy civilizálttá váljanak. Figyeld meg, lányok nincsenek a szigeten. Figyeld meg, hogy Röfi kivételével középosztálybeliek és nagyon indoktrináltak. Soha nem tapasztaltam, hogy summerhilliek vezért követtek volna. Néha kis bandákban talán, de serdülő korukban soha. Beszélgetésünk izgalmas lesz.”⁴

A levél lábjegyzete arról tájékoztat, hogy Golding elutasította a magazin meghívását a Neill-lel való találkozásra. A két ember összecsapása azért lehetett volna érdekes, mert valóban nagyon különböző elveket vallottak a társadalomról, a gyerekekről.

Golding regényében angol középiskolás fiúk kerülnek egy lakatlan szigetre, felnőttek nélkül. Mit tesznek, képesek-e sorsukat kezükbe venni felnőttek irányítása nélkül? Ha nem, akkor miért nem? Golding a gyerekek „bukását” azzal magyarázza, hogy az emberi természet rossz.

1921 óta létezik A. S. Neill Summerhill iskolája, ahol az órák nem kötelezők, ahol a gyerekek korlátlanul és sokat játszhatnak, az iskolában pedig széles jogkörű, tanárokat és gyerekeket magában foglaló önkormányzat működik. Mi lenne, ha ennek az iskolának a gyerekei kerülnének egy lakatlan szigetre, ahogy *A legyek urában* történik? Kezükbe tudnák-e venni sorsukat egy szélsőséges helyzetben?

Neill optimista volt, és azt gondolta, hogy a gyerekek bizonyos feltételek mellett képesek önmaguk kormányzására. Ilyen feltételeket teremtett saját summerhilli iskolájában, és az volt a véleménye, hogy gyerekei egy magányos szigetre kerülve képesek lennének megszervezni életüket. Ezt a meggyőződést fogalmazta meg akkor, amikor arról írt, hogy szerinte az emberi természet jó.

Neill és Golding is fokozatosan jutott el következtéseihez. Mind Neill, mind Golding élete bizonyítja, hogy a világban történő események hatnak az egyénre, és nézeteik különböző befolyások hatására megváltozhatnak. Golding életfelfogását második világháborús front tapasztalatai változtatták meg.

Golding A legyek ura értelmezéséről

A Golding 1983-as Nobel-díját bejelentő sajtónyilatkozatból idézek:

A feszültséget valamennyi írásában néhány alapélmény és néhány mélyen gyökerező általános alapkonzfliktus erejével termeti meg. Egyik esszéjében arról ír, hogy fiatal korában optimista nézetet vallott az emberi létről. Hitt abban, hogy a társadalom jobbításán, a társadalom rákfenéinek felszámolásán keresztül az ember képes lehet tökéletesíteni önmagát. Hozzáállása más utópisták, így például H. G. Wells optimizmusát idézte.

A második világháború azonban megváltoztatta nézeteit. Felismerte, mire is vagyunk képesek embertár-

sainkkal szemben. Atrocitásokért nem kell Új-Guinea fejedelemség törzseihez vagy az Amazonas primitív törzseihez fordulnunk – művelt és kulturált emberek, orvosok, ügyvédek, nagy múltú magaskultúrák képviselői követtek el hideg szakszerűséggel szörnyűségeket hasonló sorban élő társaikkal szemben.

Így ír: „Kénytelen vagyok azt mondani: bárki, aki ezeket az éveket megélve nem ismerte fel, hogy az ember ugyanúgy termeli a bűnt, mint méh a mézet, az vagy vak, vagy nem épelméjű.”

Golding vitába száll azokkal, akik úgy vélik, a bűnt a politikai és egyéb rendszerek hozzák létre. A bűn az ember bensőjéből fakad, s az emberekben rejtőző gonoszság alakítja ki a gonosz rendszereket s teszi gonosszá és destruktívvá mindazt, ami eredetileg jó volt vagy jó lehetett lett volna.⁵

Egy másik helyen Golding így nyilatkozik:⁶

Témaválasztásával [a regény] arra tesz kísérletet, hogy a társadalom hibáit az emberi természet hibáira vezesse vissza. A háború előtt a legtöbb európai hitt abban, hogy az ember tökéletesíthető a társadalom tökéletesítése által. A háborúban tapasztalt borzalmak sorára azonban nincs más magyarázat, mint az eredendő bűn.⁷

A legyek ura keletkezésének előzményei

Golding könyvének 1970-es kiadásához (Európa Könyvkiadó) írt utószavában Göncz Árpád, a fordító így fogalmaz:

[A legyek ura] Keserű iróniáját az is érzi, aki nem tudja, hogy egy tizenkilencedik századbeli, népszerű ifjúsági kalandregény szatirikus parafrázisa; ott a szigetre szakadt angol úri gyerekek felépítik az eszményi köztársaságot, itt az idejében érkező hadihajó egy kanibalizmusig süllyedt primitív társadalmat talál.

Ha ki akarjuk nyomozni, melyik könyvre is gondolt Göncz Árpád, nincs nehéz dolgunk: R. M. Ballantyne *A korallsziget* című könyve 1857-ben jelent meg. A regény három főszereplőjét Ralphnak, Peterkinnek és Jacknek hívták (kettőjük nevét Golding átvette saját regényében, Peterkint pedig Simonra változtatta). A gyerekek egy szigetre kerülnek, hasonlóan *A legyek urá*-ban történetekhez. Nagyszerű kalandok történnek velük, mint ahogy ez tipikus volt a kor gyerekregényeiben, amelyeket a Brit Birodalom idején írtak. Kétséges ugyan, hogy a könyv valóságúen mutatja-e be a hajótörött gyerekek életét, ezzel együtt a mű mind a mai napig sikeres. (Egy 2006-os internetes szavazás szerint minden idők 20 legjobb skót regénye között szerepel.)

A regény egyértelműen az „izmos kereszténység” („Muscular Christianity”) szellemében fogant, és a tisztaság, az őszinteség és a becsület erényeit dicsőítő,

népszerű viktoriánus ifjúsági regények közé tartozik. Ezeket az erényeket a barbár bennszülöttek életével állítják szembe, akik számára csak az jelenthetne megváltást, ha hagyományos életmódjukról lemondva felvennék a kereszténységet. William Golding *A legyek ura* című regénye közvetett módon a Ballantyne viktoriánus értékeket dicsőítő könyvében ábrázolt valószerűtlen, idealizált viselkedésműnyre reflektál, azt gúnyolja ki.

Mivel volt tehát Goldingnak baja? A kereszténységgel vagy a viktoriánus értékekkel? Miért írta meg ezt a könyvet, és mit akart vele kifejezni? Hogyan értik, és mi az oka a regény nagy sikerének? Egyáltalán: kiről szól a könyv? A gyerekekről, a felnőttekről vagy a civilizációról, amelyben élünk?

A választ Golding adja meg:

*[A regény] arra tesz kísérletet, hogy a társadalom hibáit az emberi természet hibáira vezesse vissza. A tanulsága az, hogy a társadalom formája az egyén erkölcsi állapotától függ, nem pedig egy mégoly logikusan felépített és tiszteletre méltó politikai rendszertől. Az egész könyv szimbolikus, kivéve a végét, ahol a megmenekülésnél megdicsőülten és hozzáértően jelenik meg a felnőttélet, amelyet azonban ugyanaz a gonosz hálózat be, mint a gyerekek szimbolikus életét a szigeten. Az embervadászatnak véget vető tiszt arra készül, hogy elvigye a gyerekeket a szigetről egy cirkálón – amely azonban ugyanolyan kérlelhetetlen módon fog ellenségeire vadászni. Ki fogja megmenteni a felnőtteket és cirkálójukat?*⁸

Golding tehát nem gyerekekről írt, hanem egész kultúránkról, véleménye szerint az „emberi természetről”. Csak így tudta megmagyarázni csalódását fiatalokora hitében, mindazt, amit a második világháború poklában látott. Az emberi természetéről azonban léteznek más nézetek is.

Summerhill

Neill a summerhilli iskola önkormányzatának ötletét az amerikai Homer Lane-től vette át⁹: Lane azt változtatta, hogy a gyerekek viselkedése és karaktere előnyösen változik, ha több befolyásuk lehet a saját életükre. Ettől a meggyőződéstől vezetve hozott létre kezdetben öntevékeny ifjúsági klubokat, majd úgynevezett gyerekköztársaságokat először az USA-ban, majd Angliában. Lane kiemelte, hogy a demokrácia nem csupán egy államforma, hanem a társadalmi élet legfontosabb elve (kellene hogy legyen) az iskolában is:

*A tanár, aki osztályát a büntetésektől való félelemmel kormányozza, az egyik leghatásosabb befolyást gyakorolja a gyerekekre, hogy az ellentmondásos viszonyban legyen a társadalommal. Taníthatja a gyerekeket pontosságra az aritmetikán keresztül, a gondolatok kifejezését az olvasáson keresztül, de nem taníthat társadalmi felelősségtudatot a történelem és a földrajz tanításával, azt akarván bizonyítani, hogy a köztársaság jobb, mint az önkényuralom, anélkül, hogy az osztályteremben ne köztársaság lenne, hanem önkényuralom.*¹⁰

A gyerekköztársaság létrehozása nem egyszerű feladat, mert a fiatalok már nagyon korán megtanulják, hogy bizalmatlanok legyenek a felnőtt társadalommal szemben. Ezért a szabadságot nem lehet egyszerűen megadni nekik, mert akkor tényleg „szétverik a házat”. A szabadság megadása csak többlépcsős folyamatban lehetséges, amelynek keretében először le kell építeni a gyerekek és a felnőttek közötti bizalmatlanságot, majd be kell vonni a gyerekeket saját életük intézésébe. Lane azt tanította, hogy az emberi természet, ellentétben a kereszténység felfogásával, nem rossz, hanem jó.

Neill, aki 1914–15-ben iskolaigazgatóként dolgozott és iskolai élményeit egy könyvben is megjelentette, 1917-ben ellátogatott Homer Lane gyerekköztársaságába. Egy viharos önkormányzati ülésre érkezett, és meglepve tapasztalta, hogy a korábban bűnöző gyerekek milyen okosan, felszabadultan érvelnek és élni tudnak a nekik adott szabadsággal.

Lane példája nyomán Neill saját iskolájában lemondott hatalma egy részéről a gyerekek javára. Lane a felnőtt és a közös döntések arányát a szokásos 80–20 százalékról megfordította, és 20–80 százalékra változtatta.

Neill Summerhillben megengedi a gyerekeknek, hogy igényeiknek megfelelően sokat játsszanak és részt vegyenek a valóságos hatalommal bíró közös gyűléseken. A gyerekek felelős viselkedése bizonyítékát adta Neillnek, hogy az emberi természet nem bűnös.

Golding valószínűleg nem ismerte Summerhill, és ezért nem is hitte, hogy nem az emberrel, hanem a kultúrával van a baj. Hogy miért nem vállalta a vitát Neill-lel, nem tudom, mint ahogy azt sem, hogy mi volt az elutasítás oka, de nagyon izgat, hogy mit mondhatott volna a két ember egymásnak. Nem titkolom, hogy magam Summerhill híve vagyok. Nem vonom kétségbe, hogy Golding saját rossz tapasztalatait hitelesen igyekezett bemutatni regényében, de úgy gondolom, tapasztalatai nem univerzálisak. Neill, aki a háború problémájával már az első világháború idején találkozott, a maga módján nem kevésbé utasította el a háborút, mint Golding, azonban mégis nagyon eltérő következtetéseket vont le belőle. Míg Golding rezignált, addig Neill szerint van remény.

Golding a háborúban annak bizonyítékát látta, hogy a társadalomnak nem sikerült civilizálnia az embert. Neill az okot, éppen ellenkezőleg, abban látta, hogy a civilizáció az eredendően jó emberi természet elrontotta. Golding is látja, hogy a morális tréning nem hoz eredményt, de nem lát más utat, és ezért pesszimistává válik, míg Neill megoldása a tradicionális moráltréning feladásában áll. Neill megoldása egy új morál kialakítása, amely nem régi előírásokon, előre gyártott, merev kódexeken, hanem saját magunk és a többi ember itt és most jelentkező szükségletein alapul.

Az emberi természet és a történelem

Egyre több bizonyíték támasztja alá Neill állítását, hogy az ember nem agresszív és háborús természetű. Az emberiség történetében valóban lejátszódott egy nagy fordulat valamikor hatezer évvel ezelőtt, a bronzkor folyamán. Az ezt megelőző történelmet az emberek közötti nyílt erőszak hiánya vagy legalábbis ennek alacsony szintje jellemezte. A nehézség az, hogy ezekről a kultúrákról nagyon keveset tudunk. Az archeológia, a művészet és a mítoszok összehasonlító elemzésével azonban sok mindenre következtetni lehet.

A hatezer évesnél régebbi régészeti leletek arra utalnak, hogy az emberiség ebben az időben békében élt. Már több ezer éve virágzó városok léteztek a folyamvölgyekben, a Közel-Keleten, illetve Közép- és Dél-Európában.¹¹ A folyóvölgyektől távoli területek ekkor természeti változások következtében elsivatagosodtak, és e területek társadalmában tragikus változás ment végbe: az emberek közötti partneri kapcsolatok helyett hierarchikus, dominancián alapuló rend alakult ki.¹² A puszták helyén kialakult sivatagokból ezek a harciassá vált, lovas, jó fegyverekkel felszerelt népek kitörtek, és elpusztították a korábbi békés civilizációkat, majd magukat uralkodó osztályként szervezték meg.¹³ A mítoszokat a maguk dicsőségére átalakították, az istennő (aki korábban a megújuló természetet jelentette, s a természet része volt maga az ember is) helyét új istenkép foglalta el. Ez az új isten (és ilyen a zsidók, a keresztények és a muzulmánok istene is) férfi isten, aki megteremti a világot, és

mintegy azon felül áll. Ez az isten (mint megteremtőik maguk) harcias és büntető: úgy gondolja, hogy az ember bűnbe esett (valójában ez csupán velük történt), ez az isten az, amely a férfit felsőbbrendűnek tartja a nőkhöz képest, ez az isten a patriarchális családot támogatja, ahol a nők és a gyerekek el vannak nyomva, ahol a nőnek és a gyerekeknek nem lehet szava. Bár minden vallásban voltak olyan csoportok, amelyek az emberi egyenlőségre apellálva felemelték szavukat ez ellen és szerették volna a „kőkorszaki” vallást visszaállítani, de gyengék voltak, és nem tudtak áttörni a férfiakból álló papság túlhatalmán.¹⁴

A monoteista vallások¹⁵ papsága azt hirdeti, hogy az üdvözülés csak általuk lehetséges, mert csak ők vannak az üdvözüléshez szükséges tudás birtokában. Bár a kereszténység több történelmi áramlat hatásait tükrözi, fő vonalában még ma is ennek a patriarchális világnézetnek a fenntartója és terjesztője. Ennek a világnézetnek a csapdájába esik Golding is.

Neill fejtegetései A legyek uráról

Az elmaradt vitát követő időben az idős Neill olyan népszerűsége tette szert, hogy iskolájába tömegével özönlöttek a látogatók, nyolcvanas éveire egyfajta nevelési guruvá vált, és könyvei nagy példányszámban keltek el. 1967-ben, négy évvel a Goldinggal tervezett vita után, megjelent Neill elemzése *A legyek uráról*¹⁶. (Neill olvasói kérdésekre adott válaszait foglalta össze egy kis könyvecskében.)

Kérdés: *William Golding regénye, „A legyek ura” vajon nem bizonyíték arra, hogy hamisak a gyerekekről vallott nézetei?*

Válasz: *Éppen ellenkezőleg, azt bizonyítja, hogy az „establishment” nézetei egészen hamisak. Ezrek ordítanak: „tudtam ezt, mindig is tudtam, hogy a fiatalok bűnben jönnek a világra, és csak akkor menekülhetnek meg ebből, ha mi megneveljük őket és így lesznek tisztességesek”. Vegyél néhány fiatalot, és kezd el őket formálni fiatal koruktól kezdve. Nyomd el természetes energiáikat és kíváncsiságukat unalmas iskolai tantárgyakkal, erkölcsprédikációkkal, vallásoktatással, büntetésekkel. Röviden: keserítsd meg fiatal életüket, és akkor, ha kibújhatnak a felnőttek ellenőrzése alól, be fogják magukat mázolni, és el fogják pusztítani egymást. Jellemző, hogy a nagy gengszterek fiatalkorukban templomi kórusokban énekeltek, és látták, hogy saját szüleik és tanáraik a vallást, amelynek szellemében nevelték őket, saját maguk nem vették komolyan. Ha azonban egy láncra kötött kutyát elengednek, az természetesen elvadul.*

Számomra Golding könyve azt bizonyítja, hogy hibás és veszélyes az a mód, ahogyan a gyerekeket neveljük. A könyvben ábrázolt sziget kicsinyített mása csupán annak a mérgezett levegőjű szigetnek, amelyet Nagy-Britanniának nevezünk. A mi gyűlölettel teli, mert elnyomott „rockereink” és „modjaink” (egy jellegzetes ifjúsági szubkultúra tagjai az 50-es, 60-as évek Angliájában – a szerk.) Golding gonosz fiataljait idézik. Gondoljunk a fehér fiatalok gyűlölködésére az USA déli államaiban vagy a dél-afrikaiak gyűlöletére

a bennszülött feketékkel szemben. Akár tudta Golding, akár nem, egész nevelési rendszerünkről mondott ítéletet. Amit én mondok, azt egy fél évszázad tapasztalataira alapozom. Golding a történetbe illeszthetett volna legalább egy lányt, hogy csillapítsa a fiúk gyűlöletét, de ez megakadályozta volna abban, hogy kedvenc tézisért bizonyítsa, miszerint minden fiatal az eredendő bűnnel született, és csak a felnőttek kemény fegyelmének hatására szabadulhat meg ettől. Persze az is igaz, hogy néhány elnyomott iskolás lány minden további nélkül csatlakozott volna a vadak bandájához.

Golding olyan gyerekeket tanulmányozott, akiket már elrontottak, és nem olyanokat, akiket nem formáltak kívülről, akik szeretetet és nem gyűlöletet kaptak, akiknek természetes az, hogy együtt éreznek a többi emberrel és toleránsak. Az általa tanulmányozott gyerekek iskola-kaszárnyáinkban nevelkedtek. Elhagyván azokat, úgy érzik, most végre maguk lehetnek – csakhogy valójában szegény ördögök, akiknek érzelmeik elcsökevényesedtek, akik nem kaptak lehetőséget arra, hogy képezzék magukat, és akik csak vad fantáziákban élnek. [...]

Igaz, hogy a szigetlakók megpróbálnak Ralph és Röfi vezetése alatt egy önkormányzó közösséget létrehozni, de az erős Jack magához ragadja a hatalmat, ami olyan gyerekek között, akik a felnőttek gyámködása nélkül éltek, valószínűleg nem történne meg. Az én iskolámban a vezértípus nem találna magának követőket, és ha Summerhill hirtelen egy szigetre kerülne, a közösség megtartaná az önkormányzatot akkor is, ha ott nem lennének felnőttek.

A különbség Golding fiataljai és az én iskolásaim között az, hogy amíg az ő fiataljai nem törődnek a kicsikkel, nem tudják még a nevüket sem, addig az én idősebb gyerekeim törődnek a kisebbekkel és védelmezik őket. Jack, a diktátor, a kórista fiúk szószólója, akiket arra nevelnek, hogy Istent dicsőítsék, azt a legfelsőbb tekintélyt, aki a kisebb tekintélyek felett áll és elnyomja a fiatalokat. Golding szigete „hangos” a félelemtől és a gyűlöletől. Bár minden gyerek és felnőtt félne egy lakatlan szigeten, csak azok lennének képesek félelmükben és gyűlöletükben ölni, akiket az élet gyűlöletére neveltek. Ezek a fiatalok sohasem kaptak lehetőséget arra, hogy fantáziájukat játékban élhessék ki.

Ez vonatkozik azokra a százazrekre is, akik magukat a foci- vagy bokszeccs alatt rekedtre ordítják.

Érdekes, hogy a munkáscsaládból származó Röfi, aki talán egész életében nem vett részt egyetlen csapatjátékban sem, az egyetlen, aki intelligens és kezdeményezőkézségről tesz tanúbizonyságot. A többiekhez hasonlóan Röfi és Ralph miért nem esik vissza a barbárságba? A könyv azt a benyomást kelti, mintha akkor írták volna, mikor a világ még nem hallott Freudról, Homer Lane-ről vagy Aichhornról. Ez olyan könyv, amely nem nyújt reményt. Ha Goldingnak igaza volna, akkor be kellene ismernünk, hogy mindannyian potenciális Gestapo-besúgók vagyunk, és mindannyiunkban megvan az a lehetőség, hogy zsidókat kínozzunk, színesbőrűeket lincseljünk, és azt kellene feltételeznünk, hogy csak azért nem leszünk gyilkosok, mert félünk a rendőrségtől, a tanároktól és a szüleinktől. Mindebből az következne, hogy mindannyiunknak Billy Graham

re lenne szükségünk, hogy gyilkos lelkiünket megmentse. Nem, az ember nem gonosz, csak gonosszá teszik, de az valóban talányos, hogy hogyan képesek az emberek a gyerekeket elrontani és rosszá formálni. Az ember gyengéje az az örület, hogy másokat kioktasson, és az istent is a maga képére formálta, mert magát istennek érzi – mindentudónak és mindenhatónak. A gyerekei az ő alattvalói, akiket a maga képére formál. Mivel a gyerekek természettől fogva hagyják magukat vezetni, a többség, hallva az Úr hangját, jólnevelt polgárrá válik...

[...] „A legyek ura” bizonyíték arra, hogy a kikényszerített morál csak felszínes lehet és egy mesterségesen formált világban minden hamis. Azokban a gyerekekben, akiket nem irányítottak túlzott mértékben, soha nem halmozódik fel annyi gyűlölet, hogy barbárságba süllyedjenek.

Kinek van igaza?

Neill tehát azt igyekszik bizonyítani, hogy saját praxiséval megcáfolta Golding nézeteit. Ezt támasztják alá a külső megfigyelők is:

A hat-hét-nyolc éves kisgyerekek gyakorolták rám a legerősebb hatást. A nagyobbaknak, bár szabadok voltak egy ideig, ez nem volt elég ahhoz, hogy a szabadságot valami természetes dolognak tartsák. A kicsik egészen mások voltak. Nagyon ritkán láttam olyan gyerekeket, akik magabiztosak, könnyedek, természetesek és boldogok voltak.

De soha ezelőtt nem láttam ilyen sokat belőlük, legalábbis nem egy iskolában. Vidámak, természetesek és mesterkéetlenek voltak. Azon tűnődtem, hogy miért van ez így, és – legalábbis részben – megtaláltam az okot. Számptalan alkalommal jöttek kisebb gyerekek a nagyokhoz, kézmozdulattal vagy más módon a figyelmüket kérve. Soha nem tapasztaltam, hogy visszautasították volna őket vagy ne bántak volna velük szeretettel. A nagy gyerekek mindig felvették és megölelték, a vállukon vitték őket, táncoltak velük. A kisgyerekeknek Summerhill mindig is olyan világ volt, ahol lehetett bízni a nagyokban, és lehetett számítani rájuk. Olyan ez, mint egy nagy családban élni, ám versengés és féltékenység nélkül, amelyek olyan gyakran teszik tönkre a túl kicsi és túlzottan birtokló szellemű családokat.

Az egyik szabály a kisgyerekek esti lefekvését 8.30-ra tette. Másutt a szabály enyhébb megfogalmazását olvashatjuk: legkésőbb fél 9-ig be kell fejezni a kicsiknél a jóéjt-puszikat.¹⁷

Mindez tehát a kicsikre vonatkozik, akik rögtön Summerhillbe kerültek. A gyerekek másik csoportjáról, akik korábban más iskolákban szereztek rossz tapasztalatokat, a fenti idézet szerzője – John Holt – így ír:

Az évek folyamán sok olyan gyerek került Summerhillbe, akiknek az életkedvét elvették, akik az életben vereséget szenvedtek, akik be voltak zárkózva önvédő stratégiáikba, akik ezért akarattal hibáznak, és tele

vannak félelemmel, gyanakvók, és gyűlölettel teltek. Én is ismertem egy ilyen gyereket. Egy évvel azelőtt, hogy Summerhillbe ment, nem állt távol a teljes összeomlástól. Summerhillben magára talált. A legtöbb gyerek, aki oda kerül – nem mind, mert az iskolának megvannak a maga hibái –, magára talál. Visszakapja erejét, önbizalmát és bátorságát, az élet felé fordítja arcát, és igyekszik az életet megismerni, ahogyan azt az egészséges gyerekek mindig is teszik ahelyett, hogy elfutnának és elrejtőznének előle. Ebben az iskolában, amely nem sokra tartja a tradicionális iskolai tanulást, számos, reménytelennek nyilvánított kudarc-gyerek végez hozzáértő, sőt néha kiváló munkát, és így kétszer, háromszor vagy akár ötször olyan gyorsan tanul, mint a tradicionálisan jó iskolák tradicionálisan jó tanulói.¹⁸

E leírások alapján úgy tűnik, hogy a summerhilli gyerekek boldogabbak, mint tradicionális iskolába járó társaik, és az önkormányzat működése nyomán nagy eséllyel képessé válhatnak arra, hogy a Golding regényében leírt katasztrófa esetén a maguk kezébe vegyék sorsukat, azaz: a részvételi (participatív) demokráciát nemcsak felszínesen sajátították el, hanem zsigereikben is.

Ennek ellenére igaz, hogy Summerhill hatásának története mintha Golding nézeteit igazolná: Summerhillhez hasonló iskola kevés működik ma a világon: számukat 70 és 150 közé lehet tenni. Ez elenyésző a világ iskolarendszerében. Volt azonban a történelemnek egy pillanata, amikor számuk több százra szökkent

fel: az 1960-as években az USA-ban százszámra alakultak kis szabad iskolák, amelyek közül sok tekintette Summerhilt mintának. Ezek az iskolák a 70-es évekre – kevés kivétellel – elenyésztek. Mindez természetesen nem bizonyít semmit: gondoljuk csak meg, hogyan vélekedhetett egy 17. századi ember a görög demokráciáról! Biztosan azt mondta volna, hogy képtelenség, hiszen majdnem kétezer éve lehanyatlott, és időközben nem volt ehhez hasonló politikai rendszer.¹⁹

Neill tehát felismerte: a modern társadalmakban alkalmazott számos kényszer felesleges és a gyerekekre nézve romboló hatású. Neill nem alkotott úgynevezett „tudományos” műveket, hanem népszerűen írt, elkerülve a szokásos tudálékos, „ködös” stílust. Mindaz, amit leírt, más írók, pedagógusok munkáihoz hasonlóan, annak a küzdelemnek a része, amelyben az emberiség egy jobb nevelés elveit és gyakorlatait keresi. Persze az embereket nem könnyű Neill igazáról meggyőzni!

Miért nem hat Neill erősebben?

Miért említik újra és újra, hogy Neill leegyszerűsítően ír? Van-e igazság ebben? Bizonyára van. Neill szerette az anekdotákat, és szerette magát a középpontba állítani. A leegyszerűsítés másik formája az volt, hogy saját teóriáját mint valami nagyon természetesen próbálta beállítani. Így tett már Rousseau is, amikor kiadta a jelszót: Vissza a természethez! Ez azonban

így nem működik. Az emberiség, mint fentebb vázoltam, két, egymástól különböző, ugyanakkor egymással keveredő hagyománnyal rendelkezik. A békés emberi kultúra, amelyet a civilizációk közül a régi Európa, a minózi civilizáció és a sumér időszak első ezer éve jellemez, háttérbe szorult a harcias indoeurópai és sémita népek civilizációja mögött, mint amilyen az egyiptomi, a kései mezopotámiai, a zsidó-izraeli vagy a görög civilizáció volt. E civilizációk közül a korábbi hatások a legerősebben az antik görög civilizációban érvényesültek.²⁰ Mindez azonban Neill életében nem volt ismert, és még napjainkban is vitatott. Neill intuitív módon közelített e kérdésekhez, amikor a monoteista eredendő bűnben hívő vallások helyett új vallást propagált, amely igenli az életörömet, mint azt a „Régi-Európa”, a minózi civilizáció és a korai sumér nem-transzcendentális természetvallások tették.²¹ Ugyancsak igenli Neill a közvetlen demokráciát, amely ezeket a korai civilizációkat jellemezte. Önmaga előzményei közül jóformán csak Homer Lane-t említi, holott a közösségi demokráciának hosszú előtörténete van²². Homer Lane abban volt újító, hogy mindezt gyerekekkel is megvalósította.

Mit is mond Golding? Az ember menthetetlen? Akkor mit kell tenni? Van egyáltalán valami gyógy mód? Erről nem hallunk Goldingtól semmit. Két téma keveredik: egyik a gyerekekkel, a másik pedig a felnőttekkel kapcsolatos – a témák összefüggnek. Amikor hite a háború poklában látottak miatt összeomlik, Golding nem talál kiutat, mert sehol sem lát jó

példát. A régi hitbe, a kereszténység legrosszabb változatába menekül: az ember bűnös, méghozzá születésétől fogva. Erre minden rákenhető. Ha ez igaz, akkor nincs mit tennünk. Nem csoda, hogy Golding pesszimista. Ezzel szemben Neill talált valamit, ami kiutat mutat a kiterjedt bűnösség korszakából. Önkormányzó közösségek – a burjánzó bürokrácia, a centralizáció helyett. Bizalom a gyerekekkel szembeni bizalmatlanság helyett. A tanulásra való kényszerítés helyett olyan környezet megteremtése, amelyben a gyerekek természetes tanulási vágya fennmarad. Az ember közösségeiben válik azzá, ami – elnyomó közösségben igyekszik elnyomóvá válni, egyenlőségen alapuló közösségben szocializálódva elfogadja önmagát olyannak, amilyen, és nem kíván másokon uralkodni.

Oszthatjuk Golding pesszimizmusát, vagy csatlakozhatunk a summerhilli iskola és a hasonló elveket valló emberek ma még törpe kisebbségéhez!

A legyek ura igazi üzenete nem az, hogy a gyerekek a felnőttek ellenőrzése nélkül barbárok, hanem az, hogy a felnőttek ellenőrzése barbárrá teszi őket. Ebből a helyzetből igyekszik Neill kiutat mutatni.

Szembe kell néznünk azzal, amit Joseph Agassi mond:

A felvilágosodás a legnagyobb forradalom a Nyugat történetében, de nem azért, mert az egyház hatalmát aláásta: éppen ellenkezőleg, minden prognózissal ellentétben nem tette ezt. De aláásta a vallás nevében gyakorolt önkényuralmat. Mindazonáltal ma is van ön-

*kényuralom; ilyen például az, bár nem a legrosszabb, amely a tudományra hivatkozik. Ezt kellene leépítenünk. Nem könnyű az intellektuális önkény technikáit a vallásban és a tudományban megtalálni és elensúlyozni, de mindez nagyon fontos lenne az oktatásban.*²³

Neill munkássága és iskolája ebben a vonatkozásban útmutató. Nem csupán a példamutatás vagy a felvilágosítás hat a gyerekekre, hanem nagymértékben az is, ha kezdettől fogva aktívan alakíthatják a társadalmat, amelyben élnek.

*Nem úgy tanulunk meg olvasni és írni, lovagolni vagy úszni, hogy elmondják nekünk, hogyan tegyük mindezeket, hanem úgy, hogy gyakoroljuk a készségeket. Ezért csak akkor tanuljuk meg a közös kormányzást a nagyobb emberi közösségekkel kapcsolatban, ha kis egységekben már korábban gyakoroljuk.*²⁴

Ezért jelenthette ki Neill joggal:

*Biztos vagyok abban, hogy a (summerhilli) gyerekcsoport vagy más, szabadon nevelt gyerekek csoportjának tagjai egy magányos szigetre kerülve nem mészárolnák le egymást, mint az egy másik történetben megtörtént.*²⁵

